

פרשת וארא פרעה הוא היצר הרע

טענת פרעה - טענה של שטות

כתוב בתורה (שמות ט, ו-ז) "ויעש ה' את הדבר הזה ממחרת, וימת כל מקנה מצרים, וממקנה בני ישראל לא מת אחד. וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד, ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם". ועיין במלבי"ם שדקדק מדוע בפסוק הראשון כתוב 'לא מת אחד', ובפסוק השני כתוב 'עד אחד'. ופירש, שבהמה אחת מתה, והיינו הבהמה של בן הישראלית מאיש מצרי, ופרעה החליט שיש לו דין ישראל מכח אמו ובהמתו נחשב כבהמת ישראל. וכיון שבהמה אחת של ישראל מתה חשב פרעה שלא נתקיימו דברי משה, ובגלל זה סירב לשמוע בקול ה'. וזהו ביאור המשך הפסוק, פרעה הכביד לכו ולא שלח בני ישראל - מפני שראה שבהמה אחת שלדעתו היתה שייכת לישראל, מתה, אלו דברי המלבי"ם ז"ל.

ולכאורה הוא דבר פלא. שהרי מכת דבר היתה המכה החמישית, נמצא שכבר לקו מצרים כמה מכות שאירעו בדקדוק גמור בדיוק כמו שהזהיר עליהן משה רבינו ע"ה. ואף במכה זו, הרי מתו רבבי רבבות בהמות של מצריים, ומבהמתן של בני ישראל לא מתו כלל, מלבד בהמת "ספק ישראל" אחד. והנה השכל הישר היה צריך להסיק מזה שבאמת נתקיימו דברי משה אף במכה זו, ובהכרח שאיש זה מצרי הוא. אולם פרעה למד מזה ההיפך, שמשה רבינו בדאי הוא. והנה כבר הזכיר הרמב"ן (לעיל ה, ג) כי פרעה חכם גדול היה, והנה לפנינו שהוא התנהג בטפשות ולא בחכמה!

מדוע פרעה והמצרים לא חששו מהמכות

ולא על פרעה לבדו יש לתמוה, אלא גם על מעשי עמו. הנה במכת ברד כתוב (ט, כ) "הירא את דבר ה' מעבדי פרעה הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים,

ואשר לא שם לבו אל דבר ה', ויעזוב את עבדיו ואת מקנהו בשדה". ותמה על זה בספר ברכת פרץ, הרי כבר ספגו המצריים שש מכות, וראו שכל דברי משה רבינו ע"ה נאמנו מאד, והגיע עת שממונם ורכושם נמצא בסכנת אבדון, ואין נדרש התאמצות גדולה להצילם אלא רק להביא את עבדיהם ובהמותיהם אל תוך הבית, ואיך לא דאגו על איבוד ממונם אפילו בתורת ספק, ולא חששו לדברי משה שמא יפסידו את רכושם בברד? הלא בן נח נהרג על פחות משה פרוטה כי אינם מוחליין ומוותרים מממונם כלום (סנהדרין נו, א), כי להיטותם אחר הממון עצומה מאד, ואיך לא חששו כלל וכלל. הם התנהגו כאילו הם בטוחים שבודאי לא ירד הברד על בהמתם ועבדיהם, הלא דבר הוא.

ועוד, אצל מכת בכורות כתוב (שם יב, ל), "ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים, ותהי צעקה גדולה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת". ומהיכן קם פרעה - פירש רש"י וז"ל, ויקם פרעה ממטתו, עכ"ל. הרי שלאחר תשע מכות קשות שכולם התקיימו עד אחת, וגם הוזהר שתבא מכת בכורות בחצות אותו הלילה, הלך פרעה לישון על מיטתו, ורק מפני המכה הוצרך לקום באמצע הלילה. ועיין בספר עקבי הצאן (לרבי גרשון ווייס שליט"א, מנהל רוחני דשיבת סטעטן איילענד עמ' תא), שעמד והתפלא על זה, דלאחר כל מה שאירע לו ולעמו, לא חשש פרעה כלל שגם מכת בכורות תבוא כדברי משה, עד שהיה ישן בשלוה על מטתו, למרות שהוא בעצמו היה בכור ובכלל אותה הגזירה. הרי זה פלא עצום, האם אפילו צל של ספק לא היה לו שיתקיימו דברי משה?!

הרצון משפיע על השכל

ובספר ברכת פרץ הוכיח מקושיא זו יסוד גדול, שאין הכפירה תוצאה מחסרון הידיעה וההכרה, אלא היא תוצאה מהרצון, שאם רצונו של אדם לכפור בבוראו, לא תעמוד לו כל חכמתו, אדרבה, ישתמש בשכלו להצדיק ולחזק את טעותו. ובאמת כבר קדמו ביסוד זה הגאון רבי אלחנן ווסרמן הי"ד (קובץ מאמרים מאמר א בענין אמונה) וכתב "שהרצון ישפיע על השכל". והוכיח זה מהא דילד בן שלש עשרה שנה וילדה בת שתים עשרה שנה מחוייבים להאמין בה' באמונה שלימה, אע"פ שחכם גדול כאריסטו, שהעיד עליו הרמב"ם שהיה דרגה אחת למטה מן הנבואה, לא הצליח להכיר את בוראו. ועל כרחך שאין הדבר תלוי בחכמה ושכל, משום שבאמת מציאות הבורא היא דבר ברור ופשוט שנער קטן

יכול להכירה, אבל תלוי הדבר ברצונו של אדם, והחכם הרוצה לכפור ישתמש בשכלו הגדול להוכיח כדעתו ולאמת את "שיטתו", שבאמת היא בנויה רק על רצונו. ולכן, כיון שפרעה ועבדיו לא רצו להאמין בה', בקשו חשבונות רבים בשכלם הגדול לאמת את השקר שאין לפחד ולירא מאזהרותיו של משה רבינו, ונימקו את שיטתם בריבוי סברות והוכחות.

פרעה הוא היצר הרע

והנה כתב הרמב"ם באגרת המוסר לבנו רבי אברהם ז"ל, ויש לך בני לדעת כי פרעה מלך מצרים הוא היצר הרע באמת, עכ"ל. ונראה כוונתו, שמדרכיו של פרעה אנו צריכים ללמוד את דרכי היצר כדי להנצל ממנו. ובדומה לזה כתב המסילת ישרים (פרק ב), שעצת היצר הרע היא מעין עצת פרעה. והנה בספר חובת הלבבות (שער יחוד המעשה פרק ה) מגדיר שיעקר כוונת היצר הרע הוא "לאמת את השקר", ולדברי הרמב"ם באגרתו גם זה אנו למדים מהנהגתו של פרעה, שהניח לרצונו הרע להשפיע על שכלו, עד שכבר חישב את השקר הגמור כאמת לאמתו.

הבה נתבונן בהנהגותיו של פרעה, כדי ללמוד ממנו את תכסיסי היצר. כתוב בתורה (שמות ז, ג) "ואני אקשה את לב פרעה", וביאר הרמב"ן, כי מאחר שעבר עליו חצי המכות ועמד ברשעו ולא רצה לשלח את בני ישראל לכבוד ה', אע"פ שעכשו בהתגברות המכות כבר נלאה לסבול אותם, כיון שהיה נמלך לשלחם רק מכובד המכות ולא לעשות רצון בוראו, לכן הקשה ה' את רוחו ואימץ את לבבו, ע"ש.

הקושי הגדול להודות בטעות

ולכאורה קשה להבין, איך יתכן שפרעה ראה מכות הבאין עליו בלי שום מהלך טבעי, ורואה בחוש את השגחתו יתברך, ואינו נכנע לפני ה'? ועיין בספר יד יחזקאל (לרבי יחזקאל לעוינשטיין זצ"ל עמ' קכ) שהעבודה הקשה ביותר היא לומר "חטאתי". ולכן זהו עיקר התשובה – להתוודות על חטאו. וביאר שזהו החילוק בין דוד שחטא בשתים ונמחל לו, ובין שאול שחטא באמת ולא נמחל לו (עיין יומא כב, א), שדוד המלך ע"ה בבוא אליו נתן הנביא להוכיחו, תיכף אמר

"חטאתי", לכן נמחל לו עווננו. אבל שאול, בשעה ששמואל הנביא הוכיח אותו על זה שלא הרג את אגג ואת צאן עמלק, נתאחר להכיר ולהודות על חטאו, ולכן חטאו לא נמחל לו ונענש עליו, ע"ש.

וביאור הענין הוא על פי מה שנתבאר למעלה, שלמרות חכמתו הגדולה של פרעה, אבל כיון שלא היה רוצה להודות על האמת שהחטא אתו והחסרון תלוי בו ושהוא עשה שלא כהוגן, לכן השתמש בשכלו להצדיק את עצמו. ואדרבה, הוא החליט שה' אינו נוהג עימו כשורה, שהרי הוא המלך, ומוטלת עליו האחריות לחזק את ארץ מצרים, וכיון שהצלחת עמו תלויה בעבדותן של ישראל, אינה הנהגה נכונה לשלחם חפשי ולהחריב את מדינתו. וכן מבואר בפסוק (ט), שאמר פרעה "ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים", הרי שעד אותו שעה טען כי הוא הצדיק, והעוולה כביכול תלויה בהשי"ת ח"ו.

ובאמת כבר בהתחלת השתעבדותם של ישראל, אמר פרעה (שמות א, ט) "הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו" וגו'. וע"ש באור החיים הק' שביאר כוונתו של פרעה, שכיון שהוא המלך של מצרים, ומוטלת עליו האחריות להגן על עמו וארצו, לכן החליט לשעבד את בני ישראל ולהשפילם. וכיון שרצונו של פרעה היה להמשיך את דרכו, דבר זה השפיע על שכלו עד שהאמין באמת שהוא צודק, ושה' אינו נוהג עמו כראוי, ולכן מיאן להודות בטעותו ולא נכנע לפניו ולא אמר "חטאתי".

מדת האבות לקבל היסורים בהכנעה

וההיפך מהנהגתו של פרעה היא מדת האבות. כתוב בתורה שאמר הקב"ה על האבות הקדושים (ו, א) "ושמי ה' לא נודעתי להם", ופירש רש"י (שם פסוק ט) וכשבקש אברהם לקבור את שרה לא מצא קבר עד שקנה בדמים מרוכים, וכן ביצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר, וכן ביעקב וכו', ע"ש. הרי פרעה, כאשר יסורים באין עליו, הוא ממאן להבין למה מגיע לו העונש ההוא ובוועט בה', ואילו האבות כאשר באים עליהם יסורים, אף במקום שבאמת אינם מבינים למה ועל מה, אינם מהרהרים אחר מדותיו של הקב"ה ומקבלים היסורים באהבה ובהכנעה. וכשצרות באים על הצדיקים הם תולים אותם בחטאתם, וכמו שמצינו בדוד המלך (שמואל ב' טז, י) בברחו מפני שאול וקיללו שמעי בן גרא, אמר דוד

שה' אמר לו לקלל אותי, ותלה האשמה בעצמו, וכן כאשר בא אליו נתן הנביא להוכיחו, מיד הודה על חטאו.

ואחר שראינו הבדל קיצוני כל כך בין שתי הנהגות אלו, עלינו להתבונן מהו שורש החילוק ביניהן, הלא זה וזה אינם מבינים טעמים ומהלכם של היסורים, ומדוע בפרעה הם מביאים אותו לחזק עצמו בעקשנותו, ואצל האבות והצדיקים הם מביאים להכניע את עצמם לפני ה' ביתר שאת?

ההשקפה הנכונה על תכלית הייסורים

ונראה שהכל תלוי בגישתו והשקפתו של האדם. הנה כתוב (דברים ח, ה) "וידעת עם לבבך כי כאשר יִיָּסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך", ובפסוק זה גילתה לנו התורה מהי הדרך הנכונה להתייחס ליסורים הבאים על האדם. ובאמת, כתבו הראשונים (עיי' סמ"ג עשה יז, סמ"ק עשה ה, רבינו יונה בשערי תשובה שער ג), שמצות עשה מן התורה לחשוב שדין שמים הוא באמת לטובתו, כדוגמת האב המייסר את בנו, והייסורים של הקב"ה צריכים להביא אותנו לאהוב אותו יתברך אהבה רבה, שהרי רק מי שבאמת אוהב את חבירו מייסר אותו, וכדוגמת האב שמייסר את בנו מפני רוב אהבתו אליו ורצונו החזק לראות בהצלחתו, וכמו שאמר שלמה (משלי יג, כד) "חושך שבטו שונא בנו, ואהבו שִׁחֲרוּ מוסר", והיינו שהמוסר שהאב מייסר את בנו, נובע ממקור אהבתו אליו. וגם מתוך היסורים עצמם ניכר שהם יסורי אב לבנו, ולא יסורי השונא המייסר את אויביו.

ועיי' במה שכתב רבינו יונה (שערי תשובה שער ג) במעלות מצות עשה, שאחת מהמעלות שבעבורם נברא האדם הוא "להתבונן בחסדי ה'", ושנכלל בזה ג"כ החיוב להתבונן בחסדי ה' כאשר מייסר את האדם ע"ש. והיינו שמוטל עלינו להכיר כי היסורים כולם הם חסד ה', והאדם חייב להתבונן בחסדי ה' של היסורים. ומי שיש לו ההשקפה הנכונה, ומכיר שהייסורים שהקב"ה מייסר אותו באים מתוך אהבתו אליו, וע"י היסורים הוא מכיר שהקב"ה רוצה בטובתו באמת - אז לא יבוא להרהר ח"ו אחר מדותיו של הקב"ה, ואדרבה, הוא ירגיש אהבה עצומה להקב"ה מתוך הכרה זו שכל מה שנעשה עמו הוא לטובתו.

וזהו יסוד החילוק בין פרעה ובין האבות. פרעה לא ראה את הקב"ה כאב הרוצה בטובת בנו ונותן לו המכות בכדי להחזירו למוטב, אלא ראה אותו כשונא

הלוחם כנגדו, ולכן לא היה מוכן להכניע עצמו לפני ה'. ואף אם בעל כרחו יכניע את עצמו, לא יהא כי אם בפיו אבל לא בלבו, שהרי לדעתו הצדק והיושר עמו, ומה שה' נותן לו מכות, עושה שלא כדין ח"ו. אבל האבות ידעו היטב שהקב"ה הוא רק מטיב, ואם למרות זאת מייסר אותם, הרי זה רק כאב המייסר את בנו, וגם הכירו מתוך היסורים עצמם שהם יסורי האב, ולכן לא הרהרו אחרי מידותיו של הקב"ה, אלא אדרבה נתוספה הכנעתם לפניו ואהבתם אליו.

